

БІБЛІОГРАФІЯ

Валентина Петрикова,
доцент Міжнародного слов'янського університету

Краєзнавча бібліографічна термінологія: національні особливості становлення теорії краєзнавчої бібліографії

Висвітлено історичний процес формування терміносистеми краєзнавчої бібліографії України, її базових понять: «краєзнавча бібліографія», «краєзнавча література». Національні особливості змістовного наповнення терміносистеми пов'язані зі структуруванням української науки в 20-ті роки ХХ ст.

Теорія краєзнавчої бібліографії (КБ) нашої країни будувалася, проходячи складний шлях пошуків національно-особливого, історично та етимологічно сформованого в цій царині діяльності. На початок періоду активних теоретичних досліджень Україна, єдина серед слов'янських народів, мала визначення об'єкта вивчення в узагальненій формі: «Завдання місцевої бібліографії — доведення до відома і реєстрація книжкової продуктивності свого міста, якщо не області, краю, складання звідного каталогу всіх опублікованих у загальному й місцевому друці матеріалів з історії в найширшому значенні слова і складання словника уродженців та діячів свого міста» [1, с. 248]. Перша спроба процитованого нами формулювання поняття «краєзнавча бібліографія» належить членам Одеського бібліографічного товариства, на сторінках друкованого органу якого «Известия» в 1914 р. воно було опубліковане. Саме цей факт мав на увазі М. І. Ясинський, коли в 1927 р. писав: «Справді, в минулому — майже ніяких організаційних здобутків і лише перші ступені в розробленні питань з теорії бібліографії» [2, с. 68].

Подальші 20-ті роки виявилися сприятливими для розробки теоретичних основ краєзнавчої бібліографії. Всебічному теоретичному обґрунтуванню підлягали такі поняття, як «край», «країнознавча» та «краєзнавча» бібліографія, «краєва» й «місцева» бібліографія, «краєзнавча література» та «місцевий друк».

Розвиток теоретичної думки не був ізольований від загальних проблем наукознавства в Україні. Цю особливість досить лаконічно визначено Ю. О. Меженком: «Теоретична бібліографія при

теперішньому стані наукової роботи в цілому світі, а в українській науці особливо, має дуже поважне місце серед допоміжних дисциплін... Ми без перебільшення могли б назвати теперішню стадію розвитку всіх наук стадією бібліографічною» [3, с. 42].

Організаційними центрами теоретичної праці краєзнавчої бібліографії стали УАН з її комісіями й комітетами, особливо Комісія краєзнавства при УАН, Слобожанська й Одеська комісії краєзнавства, наукові товариства, науково-дослідчі кафедри при Інституті народної освіти, Всенародної бібліотеки України та її Вінницька філія, УНІК, Український комітет краєзнавства. В структурі ВБУ дослідження з історії краєзнавчої бібліографії проводили Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії (НДКБ) і відділ Україніка. У Вінницькій філії цю діяльність було покладено на Кабінет виучування Поділля (КВП) та його бібліографічну секцію.

З діяльністю означеної мережі установ у напрямі теорії бібліографії пов'язана праця видатних українських учених, друкована й архівна спадщина яких є для нащадків «золотим фондом». Кожного з них — М. І. Ясинського, Д. А. Балику, Д. Х. Чернявського, М. А. Годкевича, В. В. Симонівського, В. Д. Отамановського, Костя Дубняка, Ф. П. Максименка, О. В. Ветухова, С. Ркліцького, А. І. Козаченка, М. І. Сагарду, С. Л. Рубінштейна — Ю. О. Меженко назвав «яскравими ідеологами — бібліографами-одинаками» [4, с. 49].

Починаючи з 1919 р., в практичній краєзнавчій бібліографічній діяльності на місцях одночасно використовувалися терміни «місцева», «краєва», «краєзнавча» та «країнознавча бібліографія», «топобібліографія», «толкова краєва бібліографія». Суттєво важливим моментом для змістовного визначення домінуючого поняття в краєзнавчій бібліографії було теоретичне обґрунтування статусу наукових дисциплін — українознавства і

© Петрикова В. Т., Київ, 2000

краєзнавства, які в 20-х роках набули загальнодержавної ваги.

Ще в 1914 р. М. С. Грушевський розглядав «українознавство» як «вивчення минулого й нинішнього українського народу, його властивостей та особливостей, його територій і всякого роду умов, що впливають на життя і розвиток» [5, с. 1]. Поширюючи значення українознавства за межі суто історичні, акад. С. О. Єфремов у 1920 р. писав: «Настає праці тверезої час, а для неї потрібно насамперед наукового знаряддя й тих тривких підвалин, що дає позитивне знання з усіх ділянок того, що в широкому розумінні складає науку про наш рідний край — українознавство» [6, с. 4]. До галузей українознавства цей учений відносив історію, географію, етнографію, економіку, мову, мистецтво, і, як окремий розділ, що вбирає всі ознаки національно-особливого, — «письменство». Його висновок базується на принципі комплексності, який надає можливість всебічного, тобто багатогалузевого, вивчення краю.

Наведені визначення двох великих учених відбивають характерні особливості українського наукознавства початку ХХ ст. По-перше, українознавство за своїм головним методом дослідження — історико-функціональним — визначалось як наука історико-етнографічна. По-друге, бажання створити знання про рідний край на рівні енциклопедичних дало можливість зробити об'єктом дослідження краю — Україну, за цілими галузевими напрямками. Універсалізм науки про край — країну, масштаби її дослідження — вивів українознавство на рівень державної політики в усіх ділянках соціального життя.

У сфері бібліографічній на державному рівні українознавчі потреби виявили необхідність складання Українського бібліографічного репертуару. Зрозуміло, що вчені-бібліографи, розробляючи програму складання УБР, торкалися і теоретичних питань науки про Україну. М. І. Ясинський у рецензії на покажчик С. О. Єфремова «Українознавство», знайдений нами в архівах ВБУ при УАН, аналізує існуючі визначення терміна стосовно використання їх як методологічних у бібліографічній діяльності. Суто галузеве визначення М. С. Грушевського, з погляду вченого, не дає можливості всебічно висвітлити засобами бібліографії країну: «Ми повинні відмітити, що в межі такого опрєдєлення ми не можемо вкласти всю ту літературу, яка повинна відчуватись українознавством» [7, с. 56].

Більш пристосованим до завдань УБР є визначення С. О. Єфремова, але рецензент вказує, що в ньому неможливо знайти відповідь на питання про мовні ознаки документів, які теж становлять науковий інтерес українознавства. Сам М. І. Ясинський (уже в іншій праці) підкреслює:

«Українознавство в сучасному розумінні охоплює всі ті галузі життя і праці, які природньо торкаються українського народу в його історії, а також ті культурні надбання, які продукуються українським народом як етнографічним колективом» [8, с. 22].

У багатьох тлумаченнях поняття «українознавство» 20-х років присутнє визначальне слово «край», значення якого ототожнюється з державним формуванням — Україною. Водночас це слово становить змістову основу терміна «краєзнавство». Крім того, в науковій літературі тих часів з поняттям «українознавство» синонімічно використовувався термін «країнознавство». Така термінологічна особливість притаманна в основному географічним та економічним наукам, розвиток яких базувався на загальнослов'янській терміносистемі.

Теоретична частина географії — ландшафтознавство, об'єктом вивчення якої є також державне формування, активно розвивала в 20—30-ті роки окремий розділ у російськомовному еквіваленті, т. зв. «страноведение» [9, с. 105]. Географічному вивченню дрібніших від країни територій відповідав термін «краєведение».

В українській науковій термінології терміни «страноведение» та «краєведение» були поєднані в одну назву — «краєзнавство». Таку особливість етимологічного походження термінів в українській мові помітив і детально описав у своїх працях проф. Кость Дубняк [10—13].

Єдина змістовна ознака, пов'язана з вивченням територій, притаманна одночасно трьом наукам — українознавству, країнознавству, краєзнавству. Нечітке означення розмірів території краю у всіх розглянутих термінах призводило до поширеного тлумачення краєзнавства: від науки про окремі місцевості, що складають державу в цілому, до країнознавства, об'єктом вивчення якого є держава в її територіальній цілісності.

Полісемія головного поняття науки про край відбивалась на формуванні терміносистеми краєзнавчої бібліографії. Єдине, що об'єднувало всі використані поняття бібліографії, наведені нами нижче, — походили від суттєвого наукового значення «краєзнавства» і намагалися відобразити в термінотворенні його завдання в царині джерелознавства. Навіть на Першій конференції наукових бібліотек М. Ясинський доповідав: «Краєзнавство в сучасному розумінні — то є громадська робота з всебічного вивчення певного географічного району й широкого спопуляризування здобутих знань» [14, с. 68]. Згідно з цим висновком і формувалися на нараді бібліографічні завдання. На місцях поділяли таку точку зору і вважали, що «збирання і вивчення краєзнавчого матеріалу мусить проводитись за краєзнавчим принципом» [15, с. 21].

Відомий на Дніпропетровщині історик-крає-

знавець Д. Х. Чернявський дав визначення, яке стало методологічною основою його бібліографічної діяльності: «Краєзнавство в сучасному розумінні є вивчення тієї чи іншої залюдненої території з боку всіх діючих на терені її чинників виробництва. Ці чинники можна поділити на статичні, або непомітно впливаючі на діяльність людини, й динамічні, або помітні, безпосередньо викликаючі зміну і рух» [15, с. 21].

У процесі термінотворення українські вчені використовували й посилалися на міжнародний досвід визначення бібліографії за видами. Так, за децимальною системою Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі (МБІ), яку детально проаналізував Д. А. Балака щодо теоретичних питань в Україні [16], були запозичені визначення «топобібліографії, тобто про певну місцевість» та «місцева бібліографія, об'єднана місцем публікації творів».

На засіданні Президії Укрголовнауки 29 липня 1926 р. розглядалося питання «Про українську наукову бібліографію». Серед основних «форм бібліографії» було запропоновано і «топобібліографію» з таким тлумаченням: «яка охоплює все, що відноситься до даної місцевості (міста, поселення чи дрібної територіальної одиниці)» [17]. Прийнятий документ слід вважати офіційною точкою зору керівних органів української науки на теоретичне питання бібліографії.

Цілком дотримувалася в теорії і практиці краєзнавчої бібліографії тлумачення МБІ В. Д. Отамановський. У своїх статтях, повідомленнях, звітах як директора Вінницької філії ВБУ, особливо в доповіді на конференції наукових бібліотек 1925 р., він послідовно посиляється на МБІ та постійне використання терміна «топобібліографія». Вживання словосполучень «преса Поділля», «стародруки Поділля», «місцева преса» визначалися вченим за терміном МБІ «місцева бібліографія».

Термін «топобібліографія» використовував М. А. Годкевич. Але змістовне визначення цього терміна розходилося з МБІ. Цей дослідник поєднував зміст термінів «топобібліографія» і «місцева бібліографія»: «топобібліографічна робота (мається на увазі не тільки бібліографія місцевого краю, а й бібліографія місцевого друку)» [18, с. 121]. Додамо, що автор вважав цю бібліографію складовою частиною, доповненням державної (національної) бібліографії.

У багатьох наукових, бібліографічних, бібліотечних установах системи Укрголовнауки в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві, Дніпропетровську, Криму поширився термін «краєзнавча бібліографія». Його використання замість «топобібліографія» відбиває, на нашу думку, по-перше, загальнослов'янські особливості світосприйняття окремих ландшафтів, що отримали емоційно-почуттєву

назву — краєвиди. Як наслідок цього стало відмовлення від слова «топографія» і використання слова «краєвид» для формування науки про окремі територіальні поділи — «краєзнавство». По-друге, суто національні особливості, зумовлені розвитком у 20-ті роки в Україні саме наукового краєзнавства. Його завдання і прагнула виконувати бібліографія як допоміжна наукова дисципліна. Процес цей мав історичні підвалини формування української науки взагалі й відбувався нібито осторонь від загальносоюзної політики розгортання краєзнавства в масовий громадський рух. У ньому науку про край було використано тільки в ролі організаційно-методичних засад.

Активно вдавався до терміна «краєзнавча бібліографія» М. Ясинський. З перших днів роботи на посаді заввідділом Української ВБУ він розпочинає наукові дослідження з теми «Краєзнавча бібліографічна робота». В 1924—1925 рр. публікує статті з цієї тематики в місцевій пресі Дніпропетровська, Полтави, Харкова, Кам'янця-Подільського, Чернігова, Херсона [19]. З точки зору теорії краєзнавчої бібліографії інтерес становлять його перші публікації: «Чергова краєзнавча робота бібліотек», «Реальні можливості бібліотек в краєзнавчій роботі», «Бібліотеки й архіви України в їх краєзнавчій роботі по збиранню краєзнавчих друкованих матеріалів», «З'ясування українознавчих книжкових фондів» та ін. в журналі «Зоря» (Дніпропетровськ) та «Бібліотечному журналі» ВБУ [20—24]. У цих статтях порушувалися питання головної бібліотечної функції в галузі краєзнавства — бібліографічної.

Підготовчою стадією в реалізації цієї функції вчений вважав створення документної бази в кожному краї засобами бібліотечної, архівної, музейної роботи. Головний принцип формування фондів, за М. Ясинським, полягав у природній характеристиці документів — «всі друковані матеріали краєзнавчого змісту і походження (значення)» [22, с. 18]. Цей методичний принцип з ознаками дуалізму дав йому змогу сформулювати визначення двох напрямів бібліографічної праці на місцях — «краєзнавча бібліографія описує всю літературу, що змістом торкається певної території в цілому чи в частинах її населення, без обмеження якоюсь нацією, продукційних сил, окремих діячів, народженців. Краєва бібліографія описує всю літературну продукцію, що її видано на даній території незалежно від того, якого змісту, якою мовою й ким написана» [25, с. 76]. У доповіді на конференції наукових бібліотек (1925) зустрічається єдиний раз вжитий термін «місцева бібліографія». Зміст попередніх та наступних речень дають можливість говорити про синонімічність термінів «краєзнавча» і «місцева» — (бібліографія у даному випадку) [14, с. 77].

Проаналізовані нами погляди М. Ясинського щодо основних термінів теорії були прийняті як керівництво до дії в організаційно-методичній діяльності ВБУ зі здійснення комплексної українознавчої роботи серед наукових бібліотек України.

На змістовних зв'язках документів з краєм наголошує Д. Х. Чернявський: «Складаючи бібліографію будь-якого краю, насамперед треба збирати матеріали, що торкаються зазначених природньо-історичних умов краю в їх минулому і сучасному» [15, с. 21].

Визначення поняття «краєзнавча бібліографія» запропонував у своїх публікаціях Кость Дубняк, який з 1919 р. перебував на посаді завідувачого Бібліографічно-бібліотечним бюро при Наркомземі УСРР. Він вважав завданням кожного краєзнавчого товариства «збирати бібліографію свого району, цебто складати систематичні бібліографічні каталоги всієї друкованої продукції про свій край» [10, с. 235]. Цей висновок базувався на практичному досвіді вченого у Бюро по складанню сільськогосподарської бібліографії окремих районів України.

Спільним у розробці питання про зміст поняття «краєзнавча бібліографія» для всіх дослідників виявилось бажання зберегти принцип формування краєзнавства як науки комплексної. Підтвердженням служать рядки з першої наукової праці М. Ясинського з цієї тематики: «Краєзнавство в наші часи розглядається як певна кількість наукових дисциплін, що ставлять своїм завданням всебічне вивчення життя краю» [20, с. 21].

Всебічність або універсальність охоплення документів про життя краю не може бути досягнута одним видом бібліографії на зразок «топобібліографії» МБІ. Реальні потреби вимагали розвитку краєзнавчої бібліографії в Україні як бібліографічного комплексу за територіальною ознакою. Ю. О. Меженко так і назвав цей комплекс як окремий вид бібліографії — «територіальна» [4, с. 55].

На прикладі Полтавщини М. І. Ясинський уявляв цей комплекс так: «Бібліографія Полтавщини повинна об'єднувати краєзнавчу бібліографію, біобібліографію й краєву бібліографію» [25, с. 78].

У 20-ті роки змістовне наповнення поняття «краєзнавча бібліографія» зберегло ознаки комплексності, проголошеної ще в цитованому нами на початку статті визначенні терміна Одеського бібліографічного товариства.

Різними виявилися напрями теоретичної думки вчених України та Росії щодо формулювання об'єднаного поняття «краєзнавча бібліографія». За М. В. Здобновим, такий комплекс мав узагальнену назву «краєва бібліографія». Оскільки в Україні цей термін був синонімічним до «місцевої бібліографії», більшість учених і практиків без

дискусій і суперечок прийняли об'єднаний термін «бібліографія краю». М. А. Годкевич, М. І. Ясинський, В. Д. Отамановський, Ф. П. Максименко та інші в своїх працях говорять про «бібліографію Поділля», «бібліографію Волині», «бібліографію Слобожанщини», «бібліографію Донбасу».

Краєзнавчий бібліографічний комплекс з його функціональними можливостями в теорії краєзнавчої бібліографії мав би значення софістичного положення без чіткого усвідомлення визначального поняття «край». М. І. Ясинський ввів навіть термін «бібліографічне районування», щоб підкреслити важливість змістовного рішення цієї проблеми [14, с. 78].

Основні положення теорії бібліографічного районування були запозичені від наук, які мали об'єктом дослідження різні територіальні формування — географії, економічної географії, етнографії, історії, природознавства. Інтерес до цих наук активізувався серед практиків краєзнавчої бібліографії після З'їзду по вивченню продукційних сил України (1924), де окремо працювали комісії районування та краєзнавства. Було виявлено різні точки зору на проблему районування в Україні. До того в краєзнавстві домінувала, за аналізом змісту «Бюлетенів» Комісії краєзнавства УАН, схильність до адміністративного поділу країв.

А. М. Лобода говорив про «науково-монографічне студіювання окремих губернь, а особливо більш дрібних територій», деталізуючи далі їх поділ і ставлячи завдання стосовно них: «Одно з наших найактуальніших чергових завдань — студіювання соціально-економічних властивостей населення окремих сіл, волостей, районів, фабрик, заводів» [26, с. 3]. Таких точок зору дотримувались автори статей у «Бюлетені» А. Носів, М. Шарлемань. Свою концепцію їм протиставляли проф. Б. Лічков, Г. Танфільєв, О. Яната, В. Воблий, акад. П. Тутковський і М. Криворотченко [27]. Кожний з представників галузевих наук аргументовано пропонував обрати за головний принцип крайового поділу свій територіально-галузевий, що виходив за межі колишнього губерньського поділу України. Єдиного рішення прийнято не було. Актуальність дослідження цього питання підвищувалася реальною практикою державного внутрішнього поділу України протягом 20—30-х років. Важливість розв'язання проблеми змісту крайового поділу в науковій літературі для практики краєзнавчої бібліографії сприяла появі офіційних документів та оглядів наукових праць Ф. П. Максименка і В. О. Козловського [28; 29].

Бібліографічна праця на місцях потребувала вироблення чітко встановленого поняття «край», у межах якого відтворювалися б особливості крайового територіального поділу України. Тому

й викликали інтерес праці проф. К. Дубняка, де теорію крайового поділу, як теоретичну проблему, подано найбільш узагальнено й доступно. Виходячи з аксіоми, що «край як об'єкт краєзнавства є певна територія», вчений на цій основі узагальнює: «Краєзнавство вивчає продукційні сили все дрібніших та дрібніших природно-економічних районів земної кулі» [10, с. 224; 11]. За логікою наукового доказу далі уточнює: «Краєзнавство є систематизоване вивчення того чи іншого району (район, округа, край, держава)» [10, с. 231].

Включення до поняття «край» державного формування підтверджує нашу думку стосовно етимологічної спорідненості слів «край», «країна» в українській мові. В практиці науково-дослідної роботи, щоб уникнути дискусійних питань, К. Дубняк пропонує дотримуватися методичної поради Всеукраїнської краєзнавчої конференції: «Край треба розуміти лише як територіальну підвалину роботи, тобто на підставі найдокладнішого вивчення всіх особливостей і на матеріалах обмеженого району треба виявити загальні закони й чинники розвитку природи й суспільства» [10, с. 231].

Проф. О. В. Ветухов уявляв територіальні межі краю «широко і глибоко, від свого «хатнього краю» — до усєї України, до всього Союзу, навіть і до всесвіту, яко певної цілої господарської одиниці» [30, с. 26]. Проф. П. Г. Ковалівський, вивчаючи особливості «старого та нового» краєзнавства, схилився до такого визначення краю в сучасних умовах: «Всяка навіть найменша соціально-економічна одиниця, що являє ціле господарство як живий організм, зв'язаний з певною територією — будь то район, сільрада або окреме господарство» [31, с. 33].

У розглянутих працях при визначенні «краю» прихильники «нового» краєзнавства П. Г. Ковалівський, О. В. Ветухов, К. Дубняк за основу районування брали природно-економічну ознаку. В. Д. Отамановський вважав єдиним правильним рішенням у виборі ознаки поділу країв поєднання природничої і культурно-історичної. Його переконаність базувалася на існуючих документованих результатах краєзнавчої роботи на Поділлі. Аргументуючи свою концепцію, вчений посилався на досвід Західної Європи, «яка спричинилась до низки топовібібліографічних праць за цією ознакою» [32, с. 79].

Передумовою правильного, тобто планомірного й систематичного ведення краєзнавства України, як проголосив вчений на форумі наукових бібліотек, «є бібліографія об'єктів дослідження — окремих міст та поодиноких земель, околиць і навіть певних обширів нашої планети, індивідуалізованих з погляду природничого, культурно-історичного» [32, с. 79]. За такими ознаками

виділялося Поділля — об'єкт бібліографічного дослідження Вінницької філії ВБУ: «Є то приблизно простір давньої Подільської землі, що становить природничу, етнологічну та почасти культурно-історичну цілість» [32, с. 9].

Ретельно досліджував проблеми районування М. Ясинський. У процесі розгортання краєзнавчої бібліографії на місцях, враховуючи потреби конкретної методичної допомоги від ВБУ, як завідділом Україніки, дослідник визначився в необхідності існування єдиного принципу крайового поділу — адміністративного. В «Листі до Полтавської ЦНБ» у 1927 р. він радив: «Слід брати «Полтавщину» в межах колишньої Полтавської губернії, однак слід виділити окремо матеріали про Полтаву, а також покласти хронологічну межу між Полтавщиною губерніальною й Полтавщиною округовою» [25, с. 80]. Такої точки зору М. Ясинський дотримувався і під час організації у відділі Україніка підвідділу «Київ» з відповідним фондом документів. На питання — «що вважати за територію Київщини?» — відповідав: «За основу території слід вважати територію колишньої Київської губернії» [33, с. 157].

Впевненості у відстоюванні саме такої позиції на зміст поняття «край» надавали вченому поради МБІ, про які також нагадує в статті «Географічні індекси України в десятковій системі» В. Козловський: «Старі адміністративні поділи слід підводити під ті сучасні, що мають своїм центром осередок історичних адміністративних одиниць. Для об'єкту слід зазначити слідом за новочасними назвами відповідні старі» [29, с. 37].

Історичного походження змісту «край» дотримувався Ф. П. Максименко. Виходячи з практичної діяльності в царині краєзнавчої бібліографії, він писав: «Ті бібліографії, які трактують Україну в цілому, а не про окремі частини її місцевості, могли бути названі «краєзнавчими» лише при погляді на Україну як на «край», частину якогось більшого цілого — «страны» чи «держави». Розподілом меж «край» — «Україна», за думкою практика, «є роки розбудови нового державного устрою: бібліографії треба розглядати як українознавчі, що мають за предмет територію України як певної держави» [34, с. IX].

Проаналізувавши складність і дискусійність питання про визначення поняття «край», слід зробити висновок, що прийняття єдиного принципу районування для потреб краєзнавчої бібліографії спростувало б особливості історико-національного територіального формування українських земель у державну єдність. Об'єктивною потребою стало використання комплексного за змістом поняття «край». За домінуючий термін у цьому комплексі більшість дослідників пропонували використати адміністративно-політичний у

його історичному, етнокультурному та економічному становленні. У даному випадку враховуються потреби краєзнавства в його головному історико-функціональному підході й можливості як методологічної основи розвитку продуктивних сил країв новоутвореної держави.

На відміну від розглянутих дискусійних понять, поняття «краєзнавча література» в своєму змістовному наповненні в 20-ті роки пройшло повільний еволюційний шлях, пов'язаний винятково з ім'ям М. Ясинського. Більшість його публікацій у місцевій пресі містила теоретико-методичні поради щодо змісту споріднених понять «краєзнавча книжка», «краєва література», «місцева преса».

Детальність розробки понятійного апарату сам учений пояснював так: «Книжка, як елемент краєзнавства, повинна стати предметом особливої уваги українського бібліотекаря» [24, с. 69]. Про важливість дослідження цієї проблеми в теорії краєзнавчої бібліографії свідчить постійна увага до нього в науковому обговоренні членами Бібліографічної комісії НДКБ при ВБУ, очолюваної М. Ясинським.

Перші визначення ним поняття «краєзнавча література» були лаконічні й стислі. В циклі статей (журнал «Зоря» за 1925 р.) він пояснює термін «краєзнавчі друковані матеріали», які підлягають збереженню в центральних крайових бібліотеках, таким чином: «матеріали місцевого походження й значення» [21, с. 18]; «твори краєзнавчого характеру, краєзнавчого змісту й значіння, себто зв'язані змістом чи походженням з певною територією» [22, с. 19].

У доповіді на науковому форумі в 1925 р. М. І. Ясинський намагається свої формулювання розділити на такі групи документів: «По-перше, це все, що надруковано й написано про певний край, незалежно де й якою мовою. По-друге, це вся, без винятків, друкарська продукція краю» [14, с. 70]. Саме «так лаконічно, — наполягає учений, — визначається обсяг краєзнавчої літератури». Але навіть це не давало суттєвого змістовного трактування терміна. Дуалістичність запропонованої думки потребувала ретельнішої деталізації.

За логікою наукового пошуку істини, подальше теоретичне обґрунтування полягало в діалектичній єдності та порівнянні понять: «краєзнавча бібліографія» й «краєзнавча література». Оскільки останній термін є предметом краєзнавчої бібліографії в її практичній сфері, тобто є частиною від цілого, доцільним виявилось перенесення принципу комплексності зі структури системного поняття «краєзнавча бібліографія». Саме такий шлях обрав М. Ясинський для впорядкування груп документів у комплекс, який складає в цілому поняття «краєзнавча література».

Перше визначення документального комплексу учений подав під узагальненим терміном «матеріали місцевого походження й значення», в якому виділялися такі групи документів: «По-перше, це видання всіх без винятку місцевих установ, устами цих установ, відчити, звіти. По-друге, біографічні матеріали відносно всіх мешканців певної території. По-третє, всі твори, що змістом торкаються тої території. І нарешті, бібліографії творів місцевих письменників, учених, діячів. Окрім цього, всі, без винятку, місцеві друки: газети, афіши та інші дрібні матеріали» [21, с. 20]. Наведене скоріше нагадує методичні вказівки для комплектування фондів з конкретним переліком типо-видового складу документів. Елементами теорії слід вважати поділ документів за змістовними й формальними ознаками по відношенню до краєзнавства: формальна ознака — місце видання, змістовна — фактографічна та бібліографічна інформація з краєзнавства в документах.

Ідеальним варіантом методологічного порядку, що надало б можливість спростувати множину запропонованих груп документів, було б поєднання формальної і змістовної ознак в одному документі. Але реальні мотиви фіксування краєзнавчої інформації у документальній формі подають безліч її варіантів. Приймаючи таке становище за об'єктивне, М. Ясинський підкреслює важливість для роботи з читачем «краєзнавчих видань місцевого походження, уточнюючи, що їх «завжди небагато» [14, с. 70].

У резюме на доповідь В. Ігнатієнка «Наші завдання щодо періодичної преси України» на засіданні НДКБ при ВБУ, учений зауважує: «Не можна не погодитись з доповідачем (В. Ігнатієнком. — В. П.) в тім, що періодична преса, що виходить на певній території, вся, без виключення, має краєзнавче значення. Нехай для цього випадку підходить назва — «краєве значення» [35, с. 13].

Детально обґрунтоване комплексне поняття, що вже стало світоглядом М. Ясинського, подано в рецензії на покажчик С. О. Єфремова, цитований нами вище: «Отже краєзнавча література це та, що є: або матеріали для дослідів певного краю, або твори як підсумки дослідження цих матеріалів. Конкретно це буде: 1) Вся література, що торкається певної території в цілому, незалежно від місця де її видано; 2) вся друкована й написана продукція цієї території: книжки, газети, дрібні видання, художні видання, листівки, листування, різні записи установ, церков і ін.; 3) всі бібліографічні матеріали. Це ті, що торкаються громадської і літературної роботи людей, що роботою чи походженням зв'язані з цією територією» [7, с. 53].

Передбачаючи питання, в тому числі й сучасних йому дослідників краєзнавчої бібліографії, про доцільність включення до складу краєзнавчих документів місцевих видань, М. Ясинський наголошує: «Краєзнавство в першу чергу охоплює економіку, чи природу й економіку, але й повинно дослідити й інші прояви життя на певній території» [7, с. 53]. Практична діяльність ученого зі створення фонду підвідділу «Київ» у відділі Україніка ВБУ підкріпила цей теоретичний аргумент. У доповідній записці «До директора ВБУ» від 19. 12. 1928 р. М. Ясинський методично пояснює: «Видавнича робота в Києві, це один з важливих моментів і разом робочих процесів, що відіграли і відіграють значну роль в культурному житті Києва. Отже все, що вийшло в Києві, буде разом про Київ» [33, с. 155].

На процес формування остаточного погляду вченого на змістовність поняття «краєзнавча література» вплинула праця М. В. Здобнова «Основы краевой библиографии» [36]. Запропоновану ним апробовану й удосконалену методику проведення «краєвої бібліографії» М. Ясинський рекомендував для використання в практичній діяльності зі створення бібліографії краю науковим бібліотекам України, зокрема Полтавській ЦНБ [25].

У цілому 20-ті роки характерні активними авторськими й колективними доробками в царині теорії краєзнавчої бібліографії. Базові поняття були визначені, їх змістовне наповнення виконувало функції методичних вказівок для практики. Такого висновку можна дійти, оцінюючи позицію сучасного стану теорії краєзнавчої бібліографії, яка продовжує детально уточнювати кожен із запропонованих у 20-ті роки термінів, переважно в дискусійній формі між двома історично сформованими школами теоретиків і практиків краєзнавчої бібліографії. Наприкінці 20-х років М. Ясинський, аналізуючи стан розробки теоретичних проблем у краєзнавчій бібліографії, був протилежної думки: «Однак з погляду злободенності далеко не всі важливі питання освітлюються. Просто разуючою видається та надто обмежена увага, яку приділяють на Україні теоретичним питанням, наприклад, краєвої бібліографії» [37, с. 38]. Критична точка зору М. Ясинського об'єктивно відобразила вимоги часу та засвідчила, що його науковий потенціал у цій царині мав далекосяжні плани.

1. Чижов Л. А. Сонет Одесского библиографического общества при Императорском Новороссийском университете // Изв. Одес. библиогр. о-ва. — 1914. — Вып. 4/5. — С. 248—249.

2. Ясинський М. І. Бібліографічна праця на Україні в 1926 році // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. — 1927. — № 1. — С. 67—74.

3. Меженко Ю. О. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // Бібліол. вісті. — 1925. — № 1/2. — С. 40—46.

4. Меженко Ю. О. Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи // Там же. — 1926. — № 4. — С. 48—61.

5. Грушевский М. С. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2 т. / Под ред. О. К. Волкова и др. — СПб.: Тип. т-ва Обществ. польза, 1914. — С. 1—37.

6. Єфремов С. Українознавство: Показч. потрібнішої для самоосвіти л-ри. - К.: Всеукр. кооп. вид. союз, 1920. — 64 с.

7. Ясинський М. І. Рец. [Єфремов С. Українознавство: Показч. потрібнішої до самоосвіти л-ри. — К.: Всеукр. кооп. вид. союз, 1920. — 64 с.]. — Архів НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 334, арк. 53—56.

8. Ясинський М. І. Конференція наукових бібліотек й українознавча бібліотечна робота // Зоря. — 1926. — № 15. — С. 22—23.

9. Вернадский В. И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетарное явление. — М., 1977. — Кн. 2. — 191 с.

10. Дубняк К. Що таке краєзнавство // Червон. шлях. — 1925. — № 6/7. — С. 224—237.

11. Дубняк К. Що таке краєзнавство // Пролет. правда. — 1925. — 26 черв.

12. Дубняк К. Рец. на кн.: Здобнов Н. В. Основы краевой библиографии. — Л.: Колос, 1925. — 127 с. // Бібліол. вісті. — 1927. — № 2. — С. 101—102.

13. Дубняк К. Краєзнавство на Україні, його минуле і сучасні завдання, коли будується нове життя // Культура і побут. — 1925. — № 5. — 5 лют.

14. Ясинський М. І. Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих осередків і організація бібліографії продукційних сил // Бібл. зб. № 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР / ВБУ при ВУАН. — К., 1926. — С. 68—78.

15. Чернявський Д. Бібліографія України та засоби її здійснення // Зоря. — 1929. — № 7. — С. 220—222.

16. Балака Д. А. Про рекомендаційну бібліографію // Бібл. зб. Ч. 3. Бібліографія на Україні / ВБУ при УАН. — К., 1927. — С. 94—114.

17. Дубровський В. Про українську науку бібліографії: Доп. зав. муз.-бібл. секцією на засіданні Президії Укрнауки 29.VII.26. // Вісті ВУЦВК. — 1926. — 29 верес.

18. Годкевич М. А. Организация библиографической работы в Украине // Библиография в СССР и книжные палаты. — Х., 1928. — С. 85—136.

19. Ясинський М. І. Додаток до відчиту за 1923/1924 рр. по відділу «Україніка». — Архів НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 75, арк. 10.

20. Ясинський М. І. Чергова краєзнавча робота бібліотек // Зоря. — 1925. — № 1. — 21 с.

21. Ясинський М. І. Реальні можливості бібліотек в краєзнавчій роботі // Там же. — № 5. — С. 20—21.

22. Ясинський М. І. Бібліотеки й архіви в Україні в їх краєзнавчій роботі по збиранню краєзнавчих матеріалів // Бібл. журн. — 1925. — № 6/7. — 18 с.

23. Ясинський М. І. З'ясування українознавчих книжкових фондів // Зоря. — 1925. — № 11. — С. 19—20.

24. Ясинський М. І. Бібліотечна справа на Радянській Україні // Там же. — 1927. — № 10/11. — С. 65—70.
25. До Полтавської ЦНБ: [Лист ВБУ при УАН] / Склав М. І. Ясинський. Підпис: С. Пастернак, 1927 р. — Архів НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 207, арк. 76.
26. Бюлетень Комісії краєзнавства / УАН. — 1924. — № 2. — 15 с.
27. Бюлетень № 6 Організаційного комітету з'їзду в справі дослідження продукційних сил та народного господарства: Дод. до Бюл. Наркомосвіти. — 1925. — № 2.
28. Максименко Ф. П. Межі етнографічної території українського народу // Бібл. зб. Ч. 3. Бібліографія на Україні / ВБУ при УАН. — К., 1927. — Ч. 65—93.
29. Козловський В. Географічні індекси України в десятковій системі // Бібл. журн. — 1925. — № 8—10. — С. 33—41.
30. Встухов О. В. Віхи на шляху від статичної етнографії до сучасної динамічної етнології та краєзнавства // Наук. зб. Харк. наук.-дослід. каф. історії укр. культури. Ч. 7, вип. 1. Етнол.-краєзнав. секція. — Х.: ДВУ, 1927. — С. 1—29.
31. Ковалівський П. Г. Старе та нове краєзнавство // Там же. — С. 31—42.
32. Отамановський В. Краєзнавство на Поділлі: Найближчи його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінета вивчення Поділля / Вінниц. Філ. ВБУ при УАН. Кабінет вивчення Поділля. — Вінниця, 1926. — Вип. 8. — 13. XV с.
33. Максименко Ф. П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України, 1847—1929 рр. Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УРСР, Бессарабії, Дону й Криму / ВБУ при УАН. — К., 1930. — XX, 264 с.
34. Ясинський М. І. До директора ВБУ: [Доповід. зап.] Від 19. XII. 1928 р. — ІР НБУВ, ф. 52: Архів С. П. Постернака, № 155159.
35. М. Я[синський] В справі української книгознавчої термінології // Бібл. журн. — 1926. — Ч. 2/3. — С. 12—16.
36. Здобнов Н. В. Основы краевой библиографии / Центр. бюро краеведения. Библиогр. комис. и др. — Л.: Колос, 1926. — 125 с.; Здобнов Н. В. Основы краевой библиографии: Практ. рук. — 2-е изд., перераб. и знач. расш. — М.; Л.: Соцэкгиз, 1931. — 182 с.
37. Ясинський М. І. Бібліографія на Радянській Україні: 1928 рік // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. — 1930. — № 4. — С. 34—44.

Дарунки НБУВ

Свою 24-томну «Енциклопедично-біографічну антологію всесвітнього евангелізму» подарував Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського всесвітньо відомий проповідник, доктор Т. Л. Осборн із США.

У ній відбито християнські місії, християнську діяльність по різних країнах за сім десятиліть ХХ ст. тощо. Праця розкішно і красномовно ілюстрована.

Т. Л. Осборн — автор 20 книжок, які видавалися багатомільйонними накладками 132 мовами світу.

Передача такого зібрання здійснюється в НБУВ уперше, на чому і наголосив, відкриваючи церемонію дарування, що проходила в останніх числах червня 2000 р., Генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акад. НАН України О. С. Онищенко.

Керівник установи, вчений, у коло наукових інтересів якого входить і релігієзнавство, коротко спинився на основних віхах процесу християнства. Професор зазначив, що в НБУВ до 2000-ліття Різдва Христового проведено міжнародні наукові конференції, влаштовано виставки

художніх творів і книжкові експозиції. Одну з них із фондів Бібліотеки було розгорнуто і в день зустрічі з д-ром Осборном.

Перед присутніми також виступили пастор Софія, пастор Сандей, А. П. Гаврилук, Л. М. Черновицький, ст. єпископ Л. М. Падун та ін.

У своїй промові Т. Л. Осборн подякував О. С. Онищенко за прийом у Бібліотеці. Філософською глибиною, метафоричністю, образністю д-ра вразило панно, що прикрашає головне фойє установи. У задумі художника Осборн відчув близькі йому мотиви.

Після передачі збірки Бібліотеці (до речі, всім присутнім було подаровано книги Осборна) відбулася прес-конференція для представників засобів масової інформації, яка збрала численну аудиторію не тільки журналістів, а й фахівців-релігієзнавців, істориків, бібліотекарів та ін.

*А. Ушканов,
наш кор.*